

CUMHURİYETİMİZ 90 YAŞINDA

İnsanlık tarihi boyunca yönetilen-yöneten ilişkilerinin nasıl olması gerektiği hep tartışma konusu olmuştur. Yönetenlerin, yönetme hakkını kimden aldıkları da bu tartışmanın diğer bir ayağını oluşturmuştur. 18. Yüzyıla kadar yönetme hakkının Tanrı tarafından kendilerine verildiğini iddia eden Hanedan yönetimleri Avrupa’da olduğu gibi, Asya’da da hâkim olmuştur. İngiltere gibi, kralın yetkilerinin kısmen sınırlandırılması gibi istisnai örneklere rağmen Kral ve işbirliği halinde olduğu Kilise, Avrupa halklarını kendi anlayışlarına göre yönetmişlerdir. Mutlak yönetimlerin sorgulanması ve sonunda yeni yönetim biçimlerinin önerilmesi Avrupa’daki bir dizi olaylardan sonra meydana gelmiştir. İnsanın kendini keşfetmesi (Rönesans), dinsel hegemonyaya karşı çıkması (Reform) ve bireyin, kendisiyle ilgili kararları kendisinin vermesi gerektiğini savunan Aydınlanma Çağı’nın yaşandığı sürecin sonunda yönetilen-yöneten ilişkilerinin sorgulanmaması düşünülemezdi. Amerika’da başlayıp Avrupa’ya yayılan, milletlerin kendi kaderlerine sahip çıkmaları (self-determinasyon) anlayışıyla, yönetimlerin halka dayanması gerektiği kabul edilmeye ve hızla yaygınlaşmaya başlamıştır.

Fransız İhtilâli ile yayılan Cumhuriyet fikrinin tarihsel kökenleri çok eskilere gitmekle beraber, rejimin özünü oluşturan “halka ait”liğin, bütün bireyleri eşit olarak kapsayacak şekilde genel bir anlayışa dönüşmesi 19. Yüzyılda olmuştur. Eşitlik, özgürlük, hak ve adalet gibi evrensel kavramlarla donatılan cumhuriyetin, bizdeki geçmişi Osmanlı Devleti’nin son dönemlerine, Meşrutiyet yıllarına kadar gitmektedir. Bu dönemde Cumhuriyete yüklenen anlam, daha ziyade tehlikeli ve olumsuzdur. Sultansız bir yönetim olduğu için Cumhuriyeti bu dönemde bir yönetim biçimi olarak düşünmek neredeyse en büyük suç olarak kabul ediliyordu. Fakat halkın yönetime katılması anlayışı ve uygulaması, çok uzun sürmemekle beraber bu dönemde gündeme geldi. Türkiye’de Cumhuriyete gidişte Milli Mücadele dönemi önemli bir dönüm noktasıdır. Anadolu’da Mustafa Kemal Paşa liderliğinde yürütülen İstiklâl Savaşı’nın hedefi, işgal altındaki Anadolu topraklarını kurtarmaktı. Hareketin lideri, verilen mücadelenin başarıya ulaşmasının ilk şartı olarak, savaşın halka mal edilmesini görüyor ve buna öncelik veriyordu. Bu yüzdendir ki, savaş, askerle dolayısıyla orduyla yapılacağı halde, önceliği ordu kurmaya değil, mücadeleyi halka mal etmeye verdi. Bunun içindir ki, Samsun’a çıkar çıkmaz, halkın iradesini ortaya koyması için kongre çalışmalarına hız verdi.

Milli Mücadele’de, Mustafa Kemal Paşa’nın katılımıyla ya da o katılmadan toplanan kongrelerin, egemenliğin halk tarafından kullanılması bakımından son derece önemli olduğu açıktır. Esas itibarıyla birer halk hareketi olan kongreler, halk iradesinin ortaya konduğu yerler olarak iz bıraktı. Ardından 23 Nisan 1920’de açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi, “egemenlik kayıtsız-şartsız milletindir” anlayışıyla hareket etti. Dış politikadan yargıya, vergi koymaktan anayasa hazırlamaya kadar geniş bir alanda kurucu meclis olarak çalışan Türkiye Büyük Millet Meclisi, gerçek anlamda halkın temsil edildiği bir organdı. Gerçi, mecliste görev yapanların geniş bir kesimi, görevlerinin, işgal bölgelerini kurtarmakla sınırlı, dolayısıyla geçici olduğunu düşünüyorlardı. Oysa hareketin lideri Mustafa Kemal Paşa bakımından bu süreç, Türkiye’de, rejimi Cumhuriyet olacak yeni bir devlete doğru gidiş anlamına da geliyordu. Mustafa Kemal Paşa, her ne kadar rejim tartışmalarından uzak durduysa da yakın çevresine, zaferden sonra idare şeklinin Cumhuriyet olacağını not ettirdiği gibi, gelişmeleri de bu yöne sevk etmeye özen gösterdi. Nitekim saltanatın kaldırılması, bu hedefe ulaşmada çok önemli bir aşamayı ifade ediyordu. Yaklaşık bir yıl sonra rejimin adı kondu: Cumhuriyet. Tarihçi Abdurrahman Şeref Bey’in ifadesiyle Türkiye’de Cumhuriyetin ilanı, “1920’de doğan çocuğa isim konulması idi.” Bu tespit de ifade edildiği gibi, Ekim 1923’de yaşanan bir hükümet krizinden faydalanılarak Cumhuriyetin kolaylıkla ilan edilmesinde, Milli Mücadele döneminde yukarıda ifade ettiğimiz gelişmelerin de katkısı olmuştur.

Türkiye, halkın ya da kamuoyunun bir beklentisi veya zorlaması olmadan, Atatürk’ün tercihiyle cumhuriyetçi olmadan cumhuriyete geçmiştir. 1920’lerin dünyasına bakıldığında, geri kalmış, yıllar süren savaşların ağır kayıpları altında yıpranmış ve padişah-halifesiz bir yönetimi düşünmeyen bir ülkede cumhuriyet yönetimine geçmenin çok ileri bir adım olduğu görülecektir. Kul, tebaa ve itaat kültürünün baskın olduğu bir toplumsal yapıda, çağdaş, ilerici, özgürlükçü, eşit bireyleri hedefleyen ve dünyada ancak gelişmiş ülkelerde görülen Cumhuriyetin, Türkiye’de bu koşullarda ilan edilmiş olmasının bir takım sebepleri bulunmaktadır. Daha doğru bir ifadeyle, Atatürk’ün yeni Türk devleti için yönetim biçimi olarak Cumhuriyeti seçmesinin bilinçli bir tercih olduğunu düşünüyoruz. Atatürk ve nesli, bir imparatorluğun yıkılışına tanıklık etmiş ve imkânsızlıklar içerisinde bir bağımsızlık savaşını kazanarak yeni bir devlet kurmuş nesil olarak, bu devletin her açıdan güçlü olmasını zorunlu görüyorlardı. Bunun için yeni Türk devletinin, siyasi, ekonomik, askeri, teknolojik, bilimsel, kısaca her açıdan güçlü ve çağdaş olması yaşamsal öneme sahipti. Dolayısıyla siyasi yönetim bakımından da çağdaş, toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilen ve tasarlanan inkılâpların yapılabileceği bir rejim olduğu için Atatürk, cumhuriyeti seçmiştir.

Çağdaş uygarlığı yakalama iddiasında bulunan bir devletin yönetiminin çağdaş olmaması düşünülemezdi ve 1920'lerde en çağdaş yönetim biçimi Cumhuriyet idi. Atatürk, Cumhuriyet ile çağdaş bir rejim arasındaki bağlantıyı 1923'teki bir konuşmasında şöyle ifade eder: "Asri bir Cumhuriyet kurmak demek milletin insanca yaşamsını bilmesi, insanca yaşamının neye bağlı olduğunu öğrenmesi demektir."

Atatürk açısından yeni dönemde bir halk rejiminin kurulması, egemenliğin hanedandan alınıp millete verilmesi bir vefa borcunun da ödenmesi anlamına geliyordu. Anadolu halkı, başlangıçta yaşadığı haklı bocalamayı atlattıktan sonra, Mustafa Kemal Paşa'ya inanmış, güvenmiş ve her türlü maddi ve manevi desteği vermiştir. Bu, bir bağımsızlık savaşının önderine destek vermek olduğu gibi, aynı zamanda, resmi otorite tarafından "âsi" ilan edilip idama mahkûm edilen bir lidere destek vermek, sahip çıkmak ve onun işlediği "suç"a ortak olmak anlamlarına da geliyordu. Atatürk bakımından, kendisine ve mücadelesine, en zor döneminde sahip çıkan bir halkı, zaferden sonra yok sayarak, egemenliğin millettten başka bir güç tarafından kullanıldığı bir rejim kurmak, halka karşı vefasızlıktı. Gerçek anlamda bir halk adamı ve halk önderi olan Atatürk, Cumhuriyeti ilan etmekle "cumhur"a olan vefa borcunu da ödemiş oluyordu. Bu, diğer bir ifadeyle, gelecekte yapılacakların, yeni dönemin inşasının da halkla beraber yapılacağına ifadesiydi.

Liderin, en çağdaş yönetim biçimi olarak cumhuriyeti seçmesi ilerici bir adım olmakla birlikte bu rejimin halka uygun olup olmadığına da mutlaka göz önünde bulundurulması gerekir. Şu söz, Atatürk'ün, milletin hangi özelliğini göz önünde bulundurarak Cumhuriyet'i seçtiğine ışık tutmaktadır: "Türk milletin tabiat ve âdetlerine en uygun olan idare, Cumhuriyet idaresidir."

1923 ile başlayan dönemde Türkiye'de, devleti ve toplumu ilgilendiren her alanda köklü değişiklikler yapıldı. Bütün bunların merkezi, Cumhuriyettir. Diğerleri, Cumhuriyeti çevreleyen unsurlardır. Türkiye'de bir aydınlanma çağının başladığını da ifade eden Cumhuriyet ile eşit, özgür, hoşgörülü bireylerin yaşadığı bir hukuk devletinin kurulması mümkün olmuştur. Atatürk'ün "en büyük eserim" dediği Cumhuriyet'in bazı temel özellikleri vardır. Mustafa Kemal Atatürk, milli, bağımsız, laik, çağdaş ve demokratik bir cumhuriyet kurmuştur. Cumhuriyetin vaz geçilmez nitelikleri olan bu özellikler, kurulan rejimi kalıcı hale getirip halkın beklentilerine cevap verebilecek bir esneklik vermiştir. Özgür bireyler yetiştirmeyi hedefleyen Cumhuriyet, Atatürk'e göre bir erdem rejimidir ve demokrasi ile yakın ilgisi vardır. Demokrasi ayağı olmayan bir cumhuriyeti eksik ve yarım bir rejim olarak gören Atatürk, Cumhuriyet-Demokrasi bağlantısını şöyle açıklar: "Cumhuriyet rejimi demek, demokrasi sistemi ile devlet şekli demektir. Biz Cumhuriyeti kurduk, o on yaşını doldururken demokrasinin bütün icaplarını sırası geldikçe uygulamaya

koymalıdır.” Her cumhuriyetin demokrasi olmadığını elbette Atatürk de biliyordu. İki kavramı birlikte kullanmaktaki amacı, cumhuriyetin, demokratik değerlerle donatılmasını, zenginleştirilmesini ve halkın ihtiyaçlarını karşılayacak esnekliğe sahip olmasını istediği içindir.

Atatürk, cumhuriyetin kazanımlarının korunmasını gelecek nesillere emanet etmiştir: Ey Türk Gençliği! Birinci vazifen Türk istiklâlini ve Türk Cumhuriyeti’ni ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.” Bu emanet, “Ey yükselen yeni nesil! İstikbâl sizindir. Cumhuriyet’i biz kurduk; onu yükseltecek ve devam ettirecek sizsiniz” sözüyle bir vasiyete dönüşmüştür. Artık görev Türk gençliğindedir...

Bu duygu ve düşüncelerle, Cumhuriyetimizin 90. Yılına coşkuyla kutluyor, nice 90 yıllar diliyoruz. Başta kurucusu Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere Cumhuriyetimize emeği geçenleri saygı, şükran ve rahmetle anıyoruz.

Prof. Dr. Mevlüt ÇELEBİ